

לוב: זירת יריבות אזורית

שרה פוייר, יואל גוזינסקי וגליה לינדנשטראוס

בחלוף שלושה חודשים מפרוץ סבב חדש במלחמת האזרחים בלוב, מתעצם תפקידה כזירת מאבק אלים בין המחנות הסונים המתחרים על השפעה במזרח התיכון. העימות הנוכחי מאופיין ברמה מוגברת של מעורבות מצד איחוד האמירויות, טורקיה וקטר, ואף רוסיה וצרפת - כולן רואות בכאוס הלובי הזדמנות לקדם אינטרסים שלהן במדינה כושלת זו. עבור ישראל, המצב בלוב עלול להיות בעל משמעות, אם כי עקיפה בלבד, בארבעה מובנים: השלכותיו על יציבותה של מצרים, האפשרות שלוב תהפוך מקלט לארגונים אסלאמיסטים אלימים, הסבירות שמערכות נשק שתסופקנה לצדדים תזלוגנה הלאה, והמידה שבה מדינות הפועלות באופן שאינו תואם את האינטרס הישראלי תעמקנה את השפעתן באגן הים התיכון דרך התבססות במדינה זו.

בחלוף שלושה חודשים מפרוץ סבב חדש במלחמת האזרחים בלוב, שבו נהרגו כבר יותר מ-1000 בני אדם, המדינה הצפון-אפריקאית נעשית מוקד מחודש למאבק מחריף בין המחנות הסונים המתחרים על השפעה במזרח התיכון. כשלעצמה, ההתערבות החיצונית במלחמת האזרחים בלוב איננה התפתחות חדשה. נהפוך הוא, עם הפלת שלטונו של מועמר קדאפי ב-2011, מדינות באזור ומחוצה לו ראו בכאוס שהתפתח בלוב הזדמנות לקדם אינטרסים שלהן במסגרת כל הסדר פוליטי שייכון בה. בסבב הראשון של מלחמת האזרחים, בין 2014 ל-2015, המיליציות הפועלות במערב המדינה, שחלקן היו קשורות לאחים המוסלמים, קיבלו תמיכה כספית וצבאית מטורקיה, קטר וסודאן. זאת, לעומת הפלג המזרחי של המיליציות, הפועלות תחת המנהיג הצבאי חליפה חפתי, שקיבל תמיכה פיננסית ואמצעי לחימה ממצרים, ערב הסעודית ואיחוד האמירויות. חפתי אף קיבל סיוע מרוסיה, שביקשה לנצל את צמצום ההשפעה האמריקאית והאירופית בלוב כדי להעמיק את נוכחותה והשפעתה באגן הים התיכון.

תחרות זו בין הצירים המתחרים ניכרת בלוב עד היום. זאת, למרות "ההסכם המדיני הלובי" שגובש בסוף 2015, ציין את סיום הסבב הראשון של מלחמת האזרחים ועל בסיסו הוקמה "ממשלת ההסכמה הלאומית" בטריפולי, בהנהגתו של ראש הממשלה פאיז א-סראגי. עוצמת היריבויות הצטמצמה במהלך 2016 בעקבות היווצרותו של בלוב של המחוז הגדול ביותר של "המדינה האסלאמית" - דאע"ש - מחוץ לטריטוריה המרכזית שלה בשטח סוריה ועיראק. אולם, מאז התבוסה הצבאית של הפרובינציה הלובית של דאע"ש - אשר התאפשרה בעזרת תקיפות אוויריות אמריקאיות וצרפתיות - הצדדים בקונפליקט חזרו לחפש אחר הסדר. בתהליך המשא ומתן, שהתנהל בחסות האו"ם, היריבויות האזוריות חזרו למרכז הבמה. אמנם, נראה היה שיש התקדמות בתהליך כאשר כל הפלגים העיקריים הסכימו לכנס דיאלוג לאומי ולקיים בחירות לפרלמנט ולנשיאות עד סוף 2019. אולם, עם התקפתו המפתיעה של חפתי על הבירה בתחילת אפריל, שהתבצעה במטרה להשתלט על שטח המדינה כולה, לוב התדרדרה לסבב נוסף של מלחמת אזרחים והעימות הנוכחי מאופיין ברמה מוגברת של מעורבות חיצונית.

דוגמה לכך היא ההתקפה האזרית שהתבצעה ב-3 ביולי על מרכז מעצר של מהגרים מזרחית לטריפולי. אירוע זה, שבו נהרגו לפחות 60 מהגרים, יוחס תחילה לחפז, שדווח שאליו הועברו אמצעי לחימה מאיחוד האמירויות תוך הפרה של אמברגו הנשק שהטיל האו"ם על לוב, או לירי טילים ממטוסי קרב של האמירויות (עד כה אף צד במלחמה לא נטל אחריות על ההתקפה). אכן, איחוד האמירויות היא התומכת המרכזית של חפז, מספקת לו אמצעי לחימה ומסייעת לכוחותיו באימונים ובמימון, ובנוסף עשתה שימוש במטוסי קרב ובמל"טים בתקיפת יעדים המזוהים עם ממשלת טריפולי. כן דווח כי איחוד האמירויות, התוקפת משטח מצרים, אף הקימה שם בסיס למטוסי הקרב שלה.

תמיכת האמירויות בכוחות חפז, לעומת תמיכת קטר וטורקיה במיליציות הפעילות בתוך וסביב טריפולי, עולה בקנה אחד עם המחלוקת האזרית שהתפתחה מאז פרוץ הטלטלה בעולם הערבי, אשר במסגרתה איחוד האמירויות (בגיבוי ערב הסעודית) תומכת בכוחות המתנגדים לאחים המוסלמים, ואילו קטר תומכת באחים. ואכן, חפז ביקר בריאד מספר ימים לפני התקפת אפריל על טריפולי. קטר מצדה, שהייתה המדינה הערבית הראשונה שהכירה בממשלת המורדים בלוב ב-2011 ושלחה (בנוסף לאיחוד האמירויות) שישה מטוסי קרב כסיוע סמלי למבצע של נאט"ו לאכוף סגר אווירי על לוב, צמצמה במידת מה את מעורבותה הצבאית הישירה בלוב וכעת תומכת כספית ומדינית בעיקר במאמץ הטורקי במדינה.

בין מדינות המפרץ המעורבות במלחמת האזרחים בלוב, מעבר למחלוקת בעניין התמיכה באסלאם הפוליטי, קיימת תחרות על מעמד והשפעה באזור ומעורבים בה גם אינטרסים כלכליים כבדי משקל. בראשם תחרות על שליטה במאגרי נפט וגז הנמצאים כעת בשליטת טריפולי, שלה מנדט מטעם האו"ם לייצא את הזהב השחור. לוב עתודות הנפט הגדולות ביותר באפריקה ועד הטלטלה בעולם הערבי היא הייתה היצואן האזורי השלישי בגודלו לאירופה. דווח כי שליטתו של חפז על שדות נפט חשובים תואמה עם איחוד האמירויות ומצרים, ויתכן שהן גורפות לכיסן חלק מהרווחים.

במקביל, על רקע ההסלמה במלחמת האזרחים בלוב, ניכרת גם מעורבות טורקית מוגברת בנעשה במדינה. לטורקיה אינטרסים כלכליים הקשורים לשיקום לוב ולעסקאות שנחתמו עוד טרם נפילת קדאפי. בנוסף, מעבר לתמיכתה העקרונית של טורקיה בגורמים הקרובים לאחים המוסלמים, גולים מלוב הנמצאים בטורקיה מעודדים נקיטת עמדה תקיפה נגד חפז. יתר על כן, אנקרה מייחסת ללוב חשיבות במאזן הכוחות במזרח הים התיכון. התהדקות שיתוף הפעולה במשולשים מצרים-קפריסין-יוון וישראל-קפריסין-יוון, כמו גם נקודות החיבור בין שיתופי פעולה אלה, מחזקים מבחינת טורקיה את תחושת הכיתור האזורי שהיא חווה ומדרבנים תגובה אגרסיבית יחסית מצד אנקרה. מעבר לכך, אי-היציבות בסודאן ונפילתו של עומר אל-באשיר, שהיה בן ברית של טורקיה, הופכים את המתרחש בלוב לקריטי יותר עבור אנקרה. ציוד הלחימה שהעבירה טורקיה לממשלת ההסכמה הלאומית בלוב כלל מל"טים ומשוריינים, וכן היא מסייעת באימון הכוחות הפועלים בשם ממשלה זו. חטיפתם של שישה אזרחים טורקים שעבדו בחברת נפט לובית, על ידי כוחות המזוהים עם חפז, גררה איומים מצד משרד החוץ הטורקי בתגובה חריפה נגד כוחות אלו ותביעה לשחרורם המהיר יחסית של החטופים.

לצד המעורבות הגוברת של הכוחות האזוריים בנעשה בלוב, גם רוסיה חותרת לקדם את האינטרסים שלה במדינה. בשבועות האחרונים נעצרו שני אזרחים רוסים בלוב והואשמו בניסיון להשפיע על תהליך הבחירות המתוכננות להתקיים בסוף השנה ועל תוצאותיהן (יוזכר שספק אם ההסלמה הנוכחית במלחמת האזרחים תאפשר את קיום הבחירות). אם אכן זהו ניסיון להשפיע על הבחירות, מדובר במאפיינים חדשים של מעורבות רוסית בלוב, שכן עד כה זו אופיינה בעיקר בשליחת יועצים צבאיים, העברת נשק ותמיכה כספית בחפז.

בעקבות ההתקפה על הקונסוליה האמריקנית בבנגאזי (2012), שבה נהרג השגריר האמריקאי, ארצות הברית הפחיתה דרמטית את נוכחותה ומעורבותה בלוב. לאחר מכן היא תמכה, בעיקר רטורית, בתהליך המשא ומתן שנערך בחסות האו"ם במטרה לסיים את מלחמת האזרחים ולהגיע להסדר פוליטי חדש. המדיניות הרשמית של ממשל טראמפ הייתה אימוץ המשא ומתן בחסות האו"ם, תוך המשך המדיניות של הממשל הקודם של מעורבות מוגבלת. ואכן, זמן קצר אחרי שנכנס לתפקידו, טראמפ הצהיר שאינו רואה שום תפקיד לארצות הברית בלוב, מעבר להמשך הפעילות מעת לעת נגד קבוצות טרור הפועלות שם. באחרונה דווח כי טראמפ נתן לחפז אור ירוק להתקפת אפריל על טריפולי, לאחר שיחה שקיים בנושא עם יורשי העצר של איחוד האמירויות וערב הסעודית, ובנוסף ארצות הברית סירבה לאשר את החלטת מועצת הביטחון של האו"ם שקראה להפסקת אש לאחר הפיגוע במרכז המהגרים.

מצד האיחוד האירופי, פרט למאמץ משותף להכשיר את משמר החוף הלוּבִי כדי למנוע ממהגרים להגיע לחופי אירופה, אין גישה קוהרנטית לסכסוך הפנימי בלוב. צרפת ואיטליה, מדינות אירופה המושפעות ביותר מהמצב בלוב ובמיוחד מזרימת המהגרים דרך לוב ליבשת, חלוקות לגבי הצד בקונפליקט שבו יתמכו. ממשלת ההסכמה הלאומית בטריפולי קיבלה תמיכה רטורית מרומא, לעומת חפז, שדווח כי מאז 2015 הוא נהנה מתמיכה צבאית צרפתית. אכן בימים האחרונים אף נמסר על גילוי של טילים נגד טנקים צרפתיים שהועברו לכוחות של חפז.

בנסיבות הנוכחיות, למצב בלוב אין השפעות ישירות ומידיות על ישראל. אולם, המשבר המתמשך במדינה זו עלול להיות בעל משמעות לישראל, ולו בעקיפין. זאת, בארבעה מישורים עיקריים עברה: השלכותיו על יציבות מצרים, האפשרות שלוב תיעשה מקלט לארגונים אסלאמיסטים אלימים, הסבירות שמערכות נשק שתסופקנה לצדדים לסכסוך הפנימי תזלוגנה אל מחוץ לשטח המדינה, והעמקת השפעתה של רוסיה מצד אחד וטורקיה מצד שני באגן הים התיכון דרך התבססות רחבה יותר במדינה הצפון-אפריקאית הכושלת.